SISSEL FURUSETH
JAHN HOLLJEN THON
EIRIK VASSENDEN
(RED.)

NORSK LITTERATUR-KRITIKKS HISTORIE

1870–2010

UNIVERSITETSFORLAGET

Norsk litteraturkritikks historie 1870–2010

Sissel Furuseth, Jahn H. Thon og Eirik Vassenden (red.)

NORSK LITTERATURKRITIKKS HISTORIE 1870–2010

Med bidrag fra Edvard Beyer†, Sissel Furuseth, Trond Haugen,
Irene Iversen, Kristoffer Jul-Larsen, Ingeborg Mjør†, Thorstein Norheim,
Erlend Nødtvedt, Sigurd Tenningen, Jahn H. Thon og Eirik Vassenden

Universitetsforlaget

© Universitetsforlaget, Oslo, 2020
ISBN: 9788215048338
1. utgave, 1. versjon, Universitetsforlaget, 2020
E-utgaven baserer seg på 1. trykte utgave, Universitetsforlaget 2016

Elektronisk tilrettelegging: Universitetsforlaget
Omslagsdesign: Stian Hole / Torill Stranger / Universitetsforlaget
Sats/design: Universitetsforlaget / Sissel Tjernstad

Utgitt med støtte fra Norges forskningsråd og Fritt Ord.

Materialet i denne publikasjonen er omfattet av åndsverklovens bestemmelser. Uten særskilt avtale med Universitetsforlaget er enhver eksemplarfremstilling og tilgjengeliggjøring bare tillatt i den utstrekning det er hjemlet i lov eller tillatt gjennom avtale med Kopinor, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

www.universitetsforlaget.no
post@universitetsforlaget.no

Forord

Denne boken er hovedresultatet av det nasjonale samarbeidsprosjektet *Norsk litteraturkritikks historie 1870–2000: verdiforvaltning og mediering*, som i perioden 2009–2015 mottok støtte fra Norges forskningsråd. Takket være Forskningsrådets program Fri prosjektstøtte for humaniora (FRIHUM) har vi kunnet arbeide frem dette verket.

Med denne bokutgivelsen settes en foreløpig sluttstrek for et omfattende forskningssamarbeid om litteraturkritikken. Mange har deltatt. I løpet av en femårsperiode har *Norsk litteraturkritikks historie 1870–2000* stått som vertskap for i alt tre nordiske symposier og én større internasjonal konferanse: I oktober 2009 ble det arrangert seminar om litterære tidsskrifter i Suhm-huset i Trondheim. I november 2010 fulgte Bergen opp med et symposium om kvalitetsbegrepet, og i september 2011 sto Kristiansand for tur med et arrangement om kritikkinstitusjonen. I august 2013 var Universitetet i Oslo vertssted for konferansen C*hanging Functions of Criticism: Writing the Cultural History of Literary Critical Reception*. Vi vil takke samtlige deltakere ved disse arrangementene – foredragsholdere så vel som publikum, og praktikere i kritikkfeltet så vel som teoretikere – for å ha vært med på å heve nivået på samtalen om litteraturkritikken.

Denne boken er ingen komplett historisk fremstilling. Den samlede produksjonen av bokanmeldelser, kommentarer, debatter og annen kvalitetsvurdering av litteratur fra 1870 og frem til vår tid enorm. Selv om vi har bestrebet oss på å gi en bred, representativ og nyansert presentasjon av litteraturkritikken, har det bare vært mulig å pusle de mest sentrale brikkene på plass. Det gjelder særlig det nyeste stoffet: Den nære fortiden er umulig å overskue og vanskelig å vurdere. Mange av prosjektets bidragsytere har selv vært aktive som kritikere, særlig i årene fra 1980 og fremover, og er dermed selv aktører i feltet vi undersøker. Her dukker også et forskningsetisk dilemma opp: Hvordan forsker man på fenomener som forskeren selv er en del av? Det er vanskelig å tenke seg en kritikkhistorie skrevet av noen som ikke selv kjenner feltet fra både inn- og utside, og prinsipielt er problemet derfor kanskje uløselig. Rent praktisk har vi – med et par unntak – forsøkt å unngå at bidragsytere skriver om publikasjoner de har vært sentrale aktører i selv. Delvis av samme grunn, men først og fremst av plasshensyn, har vi også funnet det nødvendig å utelate individuelle kritikerportretter av aktører født på 1960-tallet og senere. Mange av disse kunne saktens fortjene et portrett.

Ikke alle kritikere kan portretteres, og mye av det eldste bokanmelderiet er anonymt. Det utgjør både en bibliografisk og en historiografisk utfordring. Et stykke på vei er det mulig å spore kritikernavn gjennom Jens B. Halvorsens *Norsk Forfatter-Lexikon 1814–1880*. Samtidig har vi i denne boken bestrebet oss på å være så tro mot fortidens oppføringsformer og skrivemåter som mulig. Det vil blant annet si at litteraturlisten består av atskillige signaturer og anonyme kilder, at stavemåter for personnavn, periodiske publikasjoner og utgivelsessted kan endre seg over tid, og at sitatene demonstrerer et skiftende (og ikke alltid like stødig) sett av skriftnormer. Norsk kritikkhistorie er også et stykke språkhistorie.

Vårt ønske er at boken vil inspirere lesere og kritikere til å fortsette historieskrivingen. Her er det rom for å grave seg videre bakover og nedover i det historiske materialet vi har fremlagt. Og ikke minst

er det vårt håp at denne kartleggingen av fortiden vil føre til fornyet interesse og innsats for litteraturkritikken i nåtid og fremtid. I en tid med stor usikkerhet knyttet til kritikkens vilkår og mediale rammebetingelser er vi overbevist om at både litteraturen og den kritiske offentligheten kan styrkes av et mer historisk opplyst ordskifte.

***

Forskergruppens indre kjerne har bestått av prosjektleder Sissel Furuseth (Norges Teknisk-Naturvitenskapelige Universitet i Trondheim), Eirik Vassenden (Universitetet i Bergen), Jahn Holljen Thon (Universitetet i Agder), Trond Haugen (Nasjonalbiblioteket), Thorstein Norheim (Universitetet i Oslo) og Irene Iversen (Universitetet i Oslo). Kristoffer Jul-Larsen har vært tilknyttet prosjektet som ph.d.-stipendiat (NTNU). Sigurd Tenningen og Kristine Kittelsen (begge UiA) har mottatt masterstipend, og Erlend O. Nødtvedt (tidligere masterstudent ved UiB) har vært assosiert medlem av prosjektgruppen. Vi vil rette en stor takk til alle samarbeidende institusjoner for å ha stilt forskningstid, administrativt mannskap, lokaler og studenter til disposisjon for våre aktiviteter.

Det er mange som fortjener takk for de bidrag de har ytt underveis i prosjektperioden. Deltakere ved seminarer og konferanser har vært prosjektgruppens utvidede nettverk, og har indirekte bidratt til verket som nå foreligger. Men først og fremst må vi takke våre forgjengere i feltet. Selv om dette kritikkhistoriske arbeidet hviler på omfattende forskning og nylesning, er det nødvendig å minne om at det store grunnarbeidet til kritikkbibliografien – og dermed historieverket – ble gjort på 1980-tallet, av dem som den gang var vitenskapelige assistenter tilknyttet Edvard Beyers NAVF-finansierte prosjekt *Norsk litteraturkritikks historie 1770–1940*: Harald Bache-Wiig, Irene Iversen, Arild Linneberg, Geir Haugsbakk og Morten Moi. Senere ble bibliografien fra dette prosjektet gjort allment tilgjengelig i et databaseformat takket være Torill Steinfeld, Herman Ruge Jervell og Kåre Andersen. Uten deres innsats ville vi aldri ha kommet på tanken å sette i gang dette oppfølgingsarbeidet.

Vi er dypt takknemlige for at vi fikk mulighet til å samarbeide med Ingeborg Mjør (Høgskolen i Bergen) før hun gikk bort altfor tidlig. Til tross for at hun sommeren 2014 fikk en brutal kreftdiagnose, ønsket hun å fullføre bidraget om barnebokkritikken til denne boken. Det lyser det respekt av.

Takk også til Aslaug og Øyvind Beyer som lot oss få benytte deler av Edvard Beyers etterlatte manuskript om norsk kritikkhistorie 1870–1880. Det har vært en ære å få «samskrive» med en pioner innenfor norsk kritikkhistorieskriving. Erfaringen har vært kilde til atskillige refleksjoner om forskningsformidling før og nå.

Det konkrete initiativet til en bok om norsk litteraturkritikks historie 1870–2000 (senere utvidet til 2010) kom i 2006 fra Universitetsforlagets egen redaktør Ingrid Ugelvik. Hun har dyttet oss vennlig, men bestemt, gjennom vanskelige faser i prosessen og har en vesentlig del av æren for at verket har fått det formatet det nå har.

Jenny Moi Vindegg har lagt ned en betydelig innsats for å fremskaffe bildemateriale til verket. Hun er dessuten én av fire vitenskapelige assistenter, tilknyttet Universitetet i Oslo, som har skrevet inn poster i den elektroniske bibliografien *Norsk litteraturkritikk* (tidligere kjent som «Beyerbasen»). Databasen driftes i dag av Universitetsbiblioteket i Oslo, avdeling for humaniora og samfunnsfag. Nora Campbell, Ylva Frøjd og Marianne Stensland har også deltatt i dette arbeidet. Torgeir Holljen Thon har også bistått prosjektet med praktisk hjelp. Takk til dere alle!

Oslo og Bergen, april 2016

Sissel Furuseth, Jahn Holljen Thon
og Eirik Vassenden

Innhold

Forord 5

Innledning 13
Kritikkhistorie og andre historier 14
Fra litteraturhistorie til kritikkhistorie 16
Historiografiske refleksjoner 17
Kritikkhistoriens dypstruktur: de fire akser 20

1870–1890: POLITISERING AV ESTETIKKEN 25
Fellesnordisk kritikkoffentlighet 28
Endringer i det norske presselandskapet 30
En ny generasjon kritikere 33
Nye vurderingskriterier 36
1877 og sannhetskravet 37
Det moderne gjennombruddets retorikk 38
Oppsplitting av kritikkoffentligheten 39

Frå kristentru målreising til anarkistisk konfrontasjon. Arne Garborg og Fedraheimen (1877–1882) 45
Vinje som modell 45
Målstriden som litteraturkritisk motor 46
Kritikar-redaktøren Garborg 47
Realisme og naturalisme 50

Sars-kretsen som fødselshjelper: Vitenskap og litteratur finner sammen 53
Sars' tidsskrifter 54
Poetokratiet rykker frem 1882–1884 55
De harmoniserende venstreidealistene 57
Det kritiske venstre 60
Estetiske motsetninger, felles samfunnsmessig prosjekt 61

Kritikk på troens grunn 1870–1894 63
Luthersk Kirketidende og den fraværende litteraturkritikk hos de lavkirkelige 63
Luthersk Ugeskrift – høykirkelig kamp mot naturalismen 64
Verdikamp 66

Kritikken ved sensurens grenser I: Bohemstriden 1885–1887 67
Fra Kristiania-Bohêmen 67
Liberalismen som skjøge 68
Margrete Vullums anmeldelse av *Albertine* 70

1890–1905: PROFESJONALISERING AV KRITIKKEN 75
Kommunikasjon, distribusjon og markedsføring 75
Psykologi og ny idealisme 78
Organisering og lovgivning 82
Skolering 84

En varslet sensasjon. Den tidlige mottakelsen av Knut Hamsuns *Sult*, sommeren og høsten 1890 87
Posisjonering og medial dramaturgi 87
Aviskritikkenes omfang 89
Estetiske forventninger: biografi og naturalisme 91
Kritikk blir debatt og debatt blir lanseringsarena 96
Etterspill og Hamsuns selvkanonisering 98

***Samtiden* og konsolideringen av kritikkinstitusjonen på 1890-tallet 100**
Kritikerakademi 100
Kritikkens og litteraturens autonomi 101
Kritikkbegreper: pragmatisme og tilpasningsdyktighet 102
Ny tid, nye normer? 104
Psykologi, drøm og kunstens produktivitet 107

Litteratursosiologi: forfatterportrettet og øyeblikkets moment 107

Kunsten, moralen og kritikken. Christen Collin og naturalismedebatten våren 1894 110
En kontrær kritiker trer frem 110
En totalmoralsk litteraturkritikk 111
Garborg som hovedeksempel (og Garborgs «takk» til Collin) 114
En anmelder ute av takt med sin tid – eller midt i den? 117

Den norske Forfatterforening – vårt første kritikerlag 119
Til aksjon 121
Kollektivisme mot individualisme 122
Anmeldelse versus kritikk 123
Nils Kjær og det kritiske essayet 124
Feltets dualistiske struktur 125

Impresjonistisk anmelderi som oppdragelse til lesning: Carl Nærups kritiske praksis 127
Jules Lemaître og den impresjonistiske kritikk 129
Det kritiske portrettet 130
Stemningssuggesjon 132
Den uinspirerte kritiker 134
Dominans på godt og vondt 135

Tegnet litteraturkritikk: satire og kritisk portrettkunst 138
Illustrasjoner i norsk presse 138
Vittighetspressens kulturlivskommentatorer 140
Hamsuns konfrontasjoner som ny modell? 144
Forfatterportrettet som kritisk ytring 147
Tegnet kritikk i forlengelse av satirepressen 152

Litteraturkritikk som institusjon 155
Kritikk er relasjonelle forhold 156
Kritikk som autonom praksis 157
Kritikkens tankemønstre 158

1905–1925: NASJONALISERING AV KRITIKKOFFENTLIGHETEN 161
Samlet presse og nasjonal kulturforvaltning 161
Ny realisme – ny kritikk? 162
Et langtrukkent generasjonsskifte 164
Polarisert kritikk: borgerlig kritikk, arbeiderpresse og de kulturradikale 165
Kampen om det nasjonale – og om individualiteten 167

Den nynorske skriftålmenta i ein konsolideringsfase. Litteraturkritikken i avisa Den 17de Mai og familiebladet *For bygd og by* 171
«Å nytta tidsstraumane»: oppstarten 171
Eiga dagsavis: Polemikk og autonomi 172
Det lukka skriftrommet 174
Nasjonal og språkleg ideologi for heile familien 176
Kritikk som strategisk sjanger i kampen om landsmålet 177

Den kritiske arbeiderpressen i Norge. Social-Demokraten frem til 1918 181
Parlamentarisme og partipresse 181
Arbeiderklassens smaksdommere 182
«Anmelderstriden»: litteratur, forleggere og journalistisk korrupsjon 184
Fernanda Nissen: kritikk på avislesernes vegne 187
Litteraturkritikken i Social-Demokraten høsten 1918 188

Kritikkstudie 1907: Den kritiske mottakelsen av Sigrid Undsets *Fru Marta Oulie* 192
En intens gråhet 192
En impresjonistisk-tematisk kritikk 194
Kritikkens engasjerte alvor 196
Sammenliknende kommentarer 198
«... jeg vil se hvordan det ser ut – –» 201

Kritikk som praktisk diplomati: Eivind Berggrav og *Kirke og Kultur* 202
Vitenskapelig input 203
Eivind Berggrav som kritiker 204
Naturvitenskap som alliert 208
Brobygger og balansekunstner – den diplomatiske kritiker 208

***Edda* og litteraturvitenskapens betydning for kritikken 211**
*Edda*s grunnleggelse og det nasjonale 211
Forfatteren som individ 213
Stil som forfattersignatur og verktøykasse 214
Tekstnær eller biografisk lesning som mål? 215
Fagets selvrefleksjon 216

Kritikk av oversatt litteratur: norsk Dostojevskij-kritikk 218
Dostojevskijs utopiske profetisme: kritikkens kvalitetsvurderinger 220
Gjennombrudd, etablering og (re)aktualisering: norsk Dostojevskij-kritikk i tre faser 225

1925–1945: VERDIKAMP OG NYTT MASSEMEDIUM 231
Krise og fremgang 231
Kritikkinstitusjonen 233
Ny psykologi og kristen vekkelse: psykoanalyse og Oxfordbevegelsen 234
Rasjonalitet, opplysning og eliter 238
Strid og konsensus 240
Nasjonale møtesteder og brobygging 241
Den mediale sammenheng og NRK 243
Litteraturkritikk under krigen 244

Kritikkstudie 1926: den kritiske mottakelsen av Cora Sandels debut *Alberte og Jakob* 247
En mannlig blindhet? 247
Fra impresjonisme til kulturradikalisme 248
Kritikk i en politisk overgangstid 251
«… en lidenskap som brenner innover» 255
Mellomkrigstidens kritiske engasjement 259

Kritikken ved sensurens grenser II: moralsk bokanmelderi 1931–1935 260
Den skitne strømmen 260
Et kulturradikalt forsvar 261
Kritikeren som angiver 264

Rikskringkastingen – en nasjonal litterær offentlighet 270
Opplysning: kanon eller kritikk? 271
Det litterære radioforedraget 272
Den tidlige radioens resepsjon av samtidslitteratur 273
Litteraturkronikken 276
Kritikk i NRK 277
En nasjonal litterær offentlighet 279
Olav Midttun – nasjon og nynorsk 279
Karen Grude Koht – et nytt samarbeid 281

Nasjonalsosialistisk estetikk og motstandskritikk: litteraturkritikk under okkupasjonen 287
Norskhet som kvalitetskriterium 287
Nye forordninger og restriksjoner 289
Situasjonen i avisoffentligheten 290
En nazistisk litteraturkritikk 293
Opprydning og sensur 297
Klassikermobilisering som motstandskritikk 298
Verdinormer i konflikt og samklang 300

1945–1965: ETTERKRIGSTID OG KULTURELL NYORIENTERING 305
Ekspanderende skriftliv 306
Intensivering av verdidebatten 314
Modernismedebatt 315
Etterkrigskritikkens retorikk 318
Kulturell og økonomisk kapital 319

Norsk Litteraturkritikerlag (1946–1998) – en institusjon i institusjonen 323
Innstiftelsen 323
Kampene 326
Kritikerprisen 329
Tverrestetisk fusjon 331

Organisering = sterk institusjon? 334

Høyt og lavt i VG. Litteraturkritikken i uke 50, 1949 336
Etterkrigsavisen VG 336
Akademisk litteraturdebatt som kulturstoff 337
Formater, tall og kritikkens funksjon 338
Tradisjonelt og moderne 340
Høyt og lavt 343

Kritikkens møte med det uforståelige. Om resepsjonen av Kristofer Uppdals *Kulten* 346
Frem fra glemselen 346
Den samtidige kritikken 347
La det bli god sport å lesa det! 347
Berøringsangst 349
Fremtidige doktoravhandlinger 350
Meddikteren 351
Uråd like under jul 352
Det gale geniet 353
Kritikk fra utkikksplatået 355

Kritikken ved sensurens grenser III: Mykle-saken 1956–1958 357
En prinsipiell debatt 357
Litteraturkritikk som «politianmeldelse» 358
Kritikk og ytringsfrihet 359
De tre bølgene 363

Radiokritikkens egne former 366
Bokkronikken 367
Dagens bok 368
Fra foredrag til hørebilder, intervju og samtaler 370
Det litteraturhistoriske foredraget 371
Hørebilder 372
Intervjuet 373
Debatter og panelsamtaler 374
Kritisk formidling 378

Kritikkstudie 1965: den kritiske mottakelsen av Dag Solstads *Spiraler. 7 noveller* 379
Dag Solstads *Spiraler. 7 noveller* 379
Kritikken i Aftenposten og Arbeiderbladet 380
Slakt 383
Den øvrige mottakelsen 385
Kritikkens muligheter 387

1965–1990: LITTERATURKRITIKK I VELFERDSSTATEN 389
Velferdsstaten og de litterære støtteordningene 389
Nonsenspoesi på Stortinget 391
Poetikk og politikk 392
Kampen om verdiene fortsetter: Bazarovs barn 394
Postmodernistene kommer! 396
Utdanningsboom og positivismedebatt 398
Å utdanne kritikere 400
Fra internasjonalt utsyn til motstand mot kommersialisme 402

Maktbevisste og mottakelige – det doble perspektiv hos *Profil*-kritikerne 1966–69 407
Espen Haavardsholms metode: formspråkets kraft 409
Dag Solstads metode: indre og ytre perspektiver faller sammen 410
Jan Erik Volds metode: meddiktende og normsettende livssynskritikk 412
Einar Øklands metode: dagliglivets og den illojale varslerens nøkterne optimisme 414
Nye standarder 416
Etterskrift: 1968/69 – likvidering av kritikken og ny sakkritikk 416

Kritikken i *Syn og Segn* ved inngangen til 1970-åra: litteratur, samfunn og nye opplysningsprosjekt 418
Folkeopplysning og debatt 418
«Kvalitetsbilligbøker» og sakprosakritikk 419
Politisert ålmente og litteraturkritiske eksperiment 421
Kritikar mot forfattar: konfrontasjon eller diskusjon? 422

Politikk og estetikk: Venstrekritikken 1970–1980 427
Grupper, organisasjoner og tidsskrifter 427
Teoriens triumf 428
Maoistkritikken: arbeiderklassens stemme? 430
Den antimaoistiske kritikken: Politikk er form 433
Debatten om nye og gamle litterære former 433
Litteraturkritikk med et kvinneblikk 434
Realistisk eller modernistisk kritikk? 437

Kritikk som oversettelses- og gjendiktningsproblematikk: kinesisk og japansk lyrikk (særlig haikudikt) på norsk 439
Striden om den gode gjendiktningen: Christina Hellmans kritikk av Arne Dørumsgaard 439
En panegyrisk og lite analytisk kritikk: VG-anmeldelser ca. 1950–1970 440
Mot en analytisk kritikk utover på 1970-tallet 443
Modernismekritikk med ideologiske føringer? 444
Kritikk, gjendiktning og fornyelse 446

Georg Johannesen som litteraturkritiker og metakritiker 448
Dagsavis- og tidsskriftkritikeren 448
Om 'Norges litteraturhistorie': Georg Johannesens litteraturkritiske program 451
Sakprosa som fiksjonslitteratur 454

Litteraturkritikkens retorikk 457
Diskursive utvekslinger 458
Retorisk speiling 460
Virtuelle fellesskap 463
Overtalelsesformer 464
Klisjeer 465
Manipulasjon 468
Utsagnsposisjon 470

***Kritikkjournalen* (1983–1998) som kjønnspolitisk og litteraturkritisk korrektiv 473**
Kritikk som kvinnesak 473
En ny plass i det kritiske kretsløpet? 474
Kritikk, kontekst og kriterier: to eksempler 476
Kjønn, skrivemåte og kritikkens sosiale funksjon 478
Makt og motmakt i det litterære feltet 483

Kritikk og underholdning – mellom høyt og lavt i resepsjonen av Isabel Allende 486
En oversatt forfatters vekst og fall 486
Fra magi til underholdning: på innsiden av kritikken 487
Kvalitet og underholdning 489
Mellom høyt og lavt: underholdning 490
Den underholdende kritikken 491

Litteraturstoffet i Dagbladet i uke 48, 1986 493
Dagbladet som avisorgan i 1986 493
Dagbladet-kritikken høsten 1986 494
BOK-ekstra: sjangerkonsentrasjon og journalistiske kriterier 496
Kriminal- og spenningslitteratur: anmeldelser ved Nils Nordberg 498
Kritikkens funksjon og normer 500

Innkjøpsordningen som statsautorisert litteraturkritikk 502
En korporativ institusjon? 505
Et indre perspektiv: domstol eller idealkritikk? 506
Hva kjennetegner en dårlig bok? 508
Sluttstrek: tall og konsensus 509

Kritikken i NRK Radio på 1980- og 1990-tallet: et eget luftrom 510
1980-tallet – pionertid 511
Forsiktige og uforsiktige forsøk 512
Internaliserte endringer 514
1990-tallet – et kritisk tiår 515
Teoretisk sult 516
Tre kanaler – nye verdier 519
Konklusjon 522

1990–2010: NYE UTVIDELSER OG INNSNEVRINGER AV KRITIKKOFFENTLIGHETEN 525
Aviskritikken 526
Tidsskriftene 529
Skolering og metarefleksjon 531
Kritikkens retorikk 533
Kritikkens steder 534
Et nytt paradigme? 535

Tidsskriftet *PROSA* til sakprosakritikkens fremme 537
Avantgarde-*PROSA* (1995–1999) 537
Ungjournalistisk *Prosa* (2000–2005) 541
Bransje-*Prosa* (2006–2010) 545
Sakprosakritikk – en egen profesjon? 547

En pris for kunsten å vurdere: «Årets litteraturkritiker» (1994–) 548

Politikk og estetikk i barnelitteraturkritikken. *Pappa er sjørøvar* (2011) av Hans Sande og Silje Granhaug 558
Den politiske barneboka 558
Karikaturen som utfordring til kritikken 559
Kritikken og politikken 561
Demarkasjonsliner for barnelitteratur og barnelitteraturkritikk 563
Kritikken og estetikken 564
Estetikk og humor trumfar politikken 565
Kriteria i barnelitteraturkritikken 566

Litteraturkritikkens digitale grensesnitt 569
Nettaviser og -tidsskrifter 570
Bloggens sjangerhistorie 572
Den unglitterære kritikerbloggen 573
Typisk bokblogging 575
Institusjonalisering og definisjonsmakt 578
Utvidede sosiale nettverk 579
Fra monolog til kakofoni? 580

Kritikkens fenomenologi. Kroppen i norsk litteraturkritikks historie 582
Kritikk, smak og språk 582
Kritikerens kropp? 584
Den historiske kritikerkroppen 585
Fysiologisk estetikk? 587
Smak, mat – og kropp 588
Kritikerkroppen som rekvisitt – og som gissel 592

Kritikkens former – utkast til en kritikkhistorisk typologi 595
Bokanmeldelsen 595
Dikterportrettet 596
Essayet 597
Avhandlingen og pamfletten 597
Parodien 598
Diktet som kritisk form 598
Samtaleprogrammet 600
Bokbloggen 601

Appendiks 603

Litteraturliste 605

Navneregister 641

Bidragsytere 651

Innledning

Søndag 21. mai 1871 kan man lese i Bergensposten om Henrik Ibsen, i anledning av at dramatikeren 18 dager tidligere hadde lansert sine *Digte* ved forlaget Gyldendal i København:

> Han har Syn for de Ideer, *vor* Tid, bevidst og ubevidst, bevæges af, han har Syn for de Problemer, vor Tid skal løse, men han har i det Mindste endnu ikke kunnet udtale det hemmelige Ord, der løser Gaaden. Endnu ikke? Vil han kunne gjøre det? Ja, hvem kan svare derpaa. De store Livsproblemer, som er latente i «Brand» og «Peer Gynt», har han kun kunnet slynge ud med Bulder og Brag, med saa megen Vægt og Ild, at han har rørt op i Sjælene og gjort os endnu mer hungrige mod «den nye Tid» (Borchsenius 1871).

Sitatet gir et glimt av den litteraturkritiske praksis i en norsk avis våren 1871. Kritikeren, Otto Borchsenius, er riktignok dansk – forfatter, oversetter, estetisk medarbeider i den nasjonalliberale avisen Fædrelandet og medstifter av det fremskrittsorienterte Litteraturselskabet sammen med bl.a. brødrene Edvard og Georg Brandes – men her fungerer han som litterær korrespondent i København for Bergensposten. Teksten er ingen bokanmeldelse i streng forstand, men et korrespondentbrev fra vår litterære hovedstad. På denne tiden var det ikke uvanlig at danske kritikere var først ute med å respondere på norske forfatteres verker, siden bøkene ofte ble utgitt av danske forleggere. Både Ibsen, Bjørnson, Jonas Lie, Camilla Collett, Magdalene Thoresen og flere andre fikk sine verk utgitt i København.

Borchsenius kan rapportere at utgivelsen av Ibsens diktsamling er en nyhet som ønskes velkommen av den litterære offentligheten der nede. Kritikeren benytter anledningen til å gjøre opp foreløpig status over forfatterskapet. Det store spenningsmomentet i Borchsenius' kritikk er hvorvidt Ibsen er på lag med fremtiden eller ikke. Vil han vise seg som tilstrekkelig relevant for sin tid, eller vil han fortsatt famle omkring «paa Vidderne«? Det skapes inntrykk av at både dikteren, kritikeren og leseren nå står overfor et historisk avgjørende vendepunkt. Bak seg har Ibsen de historiske skuespillene og de ambisiøse idédramaene på vers, og nylig har han utgitt *De unges forbund* (1869). Men de realistiske samtidsstykkene er ennå ikke skrevet, de som etter hvert skal kaste et nytt lys også over idédramaene. På dette tidspunktet er Ibsen nådd bare halvveis i sin litterære produksjon. Man vet ennå ikke at han skal bli en moderniserer av det borgerlige samtidsdramaet. Verken Borchsenius eller Bergenspostens lesere kjenner ettertidens kanoniske dom over Ibsen.

Kritikeren anno 1871 peker altså på at dikteren står overfor et valg han ennå ikke har tatt. Gjennom en stadig repetisjon av frasen «endnu ikke» angir Borchsenius et foreløpig endepunkt, et historisk nå som forfatteren ikke har maktet å forsere, og som heller ikke kritikeren har mulighet til å skue forbi. Samtidig avslører den retoriske manøveren en dialektisk historieforståelse hos kritikeren som tillater ham å spå om fremtiden, og den røper at den samme kritiker anser seg selv for å spille en viktig veiledende rolle i offentligheten: Litteraturens menn oppfordres til å engasjere seg i tidens strid.

Ved inngangen til 1870-tallet befinner vi oss i en estetisk, politisk og pressehistorisk overgangstid, med forestående oppsplitting og fragmentering av

offentligheten. Men samtidig beveger vi oss fortsatt innenfor rammene av det Jürgen Habermas har kalt en borgerlig offentlighet, en kritisk resonnerende offentlighet der litteraturkritikken er en sentral utvekslingssone mellom privat og offentlig sfære. Habermas oppfatter den litterære offentligheten på 1700-tallet som en forform til en politisk offentlighet, som et «øvelsesfelt» for offentlig resonnement, et område der privatfolk møtes til selvopplysning (Habermas 2002: 27). Denne riktignok idealiserte tanken om at litteraturkritikk spiller en viktig rolle i demokratiseringen av samfunnet – som både Habermas, Peter Uwe Hohendahl, Terry Eagleton og andre har fremholdt som særlig karakteristisk for 1700-tallets kritiske offentlighet – synes ennå å være rådende på 1800-tallet. Litteraturkritikeren er en kulturstrateg snarere enn en litteraturekspert, og kritikken regnes som en progressiv sosial kraft. Gyldig kritisk bedømmelse forutsetter ikke åndelig distansering fra det sosiale liv, men krever et erfaringsbasert engasjement for hele samfunnet som sosial tekst (Eagleton 1984: 23). Det er dette som er utgangspunktet for etableringen av den moderne kritikkinstitusjonen: en forestilling om at litteraturen og kritikken kan utgjøre en forskjell i samfunnet.

Slik kan kritikkens funksjon ved inngangen til 1870-tallet skisseres. Men den kan også beskrives ut fra andre begrepsmodeller og plasseres langs andre akser. *Norsk litteraturkritikks historie 1870–2010* vil gi et innblikk i litteraturkritikkens normer, formater og funksjonssammenhenger, slik de har gjort seg gjeldende fra det moderne gjennombrudds litterære offentlighet frem mot vår tids flermediale kultur. Med «litteraturkritikk» siktes det til kortere anmeldelser og artikler i dagspressen, lengre reflekterende tidsskriftessay og for eksempel kåserier og samtaleprogrammer i radio og fjernsyn. Når vi har valgt en såpass fleksibel materialbestemmelse, er det fordi et kritikkhistorieverk som skal dekke de siste 140 årene, vanskelig kommer utenom å reflektere over medieutviklingen og drøfte det dynamiske forholdet mellom ulike kritikkforståelser og -formater slik de har endret seg over tid. Ofte har kritikkens utvikling siden slutten av 1800-tallet blitt beskrevet som en forfallshistorie. I Arild Linnebergs tidligere bidrag til norsk litteraturkritikks historie (1848–1870), inspirert av bl.a. Richard Sennetts *The Fall of Public Man*, beklager han f.eks. tapet av de teatrale omgangsformene i offentligheten. Med profesjonaliseringen av journalistikken fra siste halvdel av 1800-tallet har vi fått en fattigere og mer forutsigbar kritikk, hevdes det.

Nå er det imidlertid vanskelig å skape rettlinjede narrativer som er dekkende for det som hender i norsk litteraturkritikk fra 1870-tallet av og frem til i dag. Foreliggende verk vil presentere litteraturkritikk som *historiske hendelser*. Ved å fremheve hendelsesaspektet ved kritikken vil vi understreke at litteraturkritikk manifesterer seg som møter, sammenkomster og sammenstøt – mellom tekst og kritiker, mellom kritiker og forfatter og mellom kritiker og publikum. Disse møtene kan være rutinepregede og uinspirerte, men de kan også være unike, eksplosive og gjensidig produktive. Kritikken er en formidlingssone og en forhandlingssone. Den viser oss de litterære verdikampene og de estetiske stridighetene idet de pågår. Derfor er bokanmelderiet et så verdifullt historisk kildemateriale; det hjelper oss til å identifisere ulike litterære posisjoner slik de fremsto i sin datidige samtidighet, *før* ettertiden fikk sagt sitt, før verk og forfatterskap ble endelig kanonisert. Man ser lettere hvilket mangfold av *muligheter* som lå der den gang, også de historiske mulighetene som ikke ble realisert og fulgt opp. Ved å se til kritikken kan vi bevare friskheten i det historiske stoffet, få en følelse av å være samtidige med historien, av å oppleve den i sanntid.

Kritikkhistorie og andre historier

I hvilken grad løper kritikkhistorien sammen med de andre historiene, de vi allerede kjenner? Litteraturhistoriene beskriver tiden rundt 1870 som en overgang fra romantikk til realisme, fra idealisme til materialisme, fra forsoningsestetikk til samfunns-

kritikk og tendensdiktning. Det var i 1871 Georg Brandes holdt sin forelesningsrekke ved Københavns Universitet om hovedstrømninger i det nittende århundres litteratur, der han fremsatte som krav til en moderne, levende litteratur at den satte «Problemer under Debat». Norske forfattere som Bjørnson og Ibsen responderte i 1870-årene på Brandes' utfordring og ble europeisk avantgarde i så måte.

Skjeler vi til samfunnsøkonomien, er siste halvdel av 1800-tallet tiden for det forfatteren Inge Krokann senere har kalt «det store hamskiftet» i det norske bondesamfunnet, dvs. omleggingen fra naturalhushold til pengeøkonomi, en utvikling som henger sammen med industrialiseringen av landet. Norge forandres fra jordbrukssamfunn til industrisamfunn. Industrialiseringen fører også med seg et nytt kunnskapsparadigme. Embetsmannsstatens dannelseskultur får konkurranse av nye idealer om å utvikle samfunnsøkonomisk nyttig kompetanse. Trondhjems Tekniske Læreanstalt, forløperen til NTH (senere NTNU), opprettes i 1870 nettopp for å imøtekomme slike nye behov. Ingeniøren blir en populær skikkelse i skjønnlitteraturen ved slutten av århundret.

Av teknologiske nyvinninger som får direkte konsekvenser for kritikkinstitusjonen, er innføringen av sylinderpressen særlig avgjørende. Den medfører en teknisk revolusjon i trykkingen av norske aviser (Bastiansen & Dahl 2008: 215). I tillegg bidrar lettelser i porto til at man får distribuert aviser og tidsskrifter til et større publikum. I pressehistorien er dette tiden da de liberale avisene Bergens Tidende (1868–), Verdens Gang (1868–1923) og Dagbladet (1869–) blir etablert. Dette gir grunnlag for en politisk differensiert offentlighet og er avgjørende for at vi omkring 1870 kan identifisere en egen *norsk* kritikkinstitusjon, selv om den litterære offentligheten stadig er skandinavisk i vesentlig grad. Norske forfattere utgir fortsatt sine bøker i København. Det er først i 1925 Gyldendals såkalte «hjemkjøp» av de fire store finner sted.

I *Norsk litteraturkritikks historie 1870–2010* vil man se at kritikkhistorien reflekterer utviklingen i alle disse samfunnsområdene, at den følger disse delvis parallelle og delvis kryssende historiene, som kan samles under overskriften «Modernisering». Samtidig vil man også se at kritikken danner sin *egen historie* som delvis stritter imot tendenser i øvrige samfunnsfelt. Litteraturkritikkens kanoniseringsambisjoner og dens henvisning til etablerte estetiske normer kan sågar hevdes å gjøre den til en grunnleggende konservativ praksis.

Historiefilosofisk kan denne tilsynelatende motsetningen mellom *modernisering* og *konservering* forstås i lys av Reinhart Kosellecks forestilling om «det samtidiges usamtidighet», dvs. at ethvert historisk øyeblikk er gjennomstrømmet av ulike tider, prosesser, kontinuiteter og erfaringer som hører hjemme innenfor ulike diakrone sammenhenger (Koselleck 2000; Jordheim 2012: 57–59). Litteraturkritikkens historie kan utforskes som en del av litteraturhistorien, den politiske historien, estetikkhistorien, idéhistorien eller presse- og mediehistorien, eller også som et stykke sakprosahistorie.

Det faktum at litteraturkritikken ofte oppfattes som underordnet mer primære kulturelle praksiser, har medført at den i liten grad har fått fremtre som selvstendig forskningsobjekt: Litteraturvitere har anvendt bokanmeldelser og kritiske essay som støttekilder i forfatterskapsstudier og poetologiske analyser, idéhistorikere har tydd til litteraturkritikken for å belegge teser om ideologiske strømninger i samfunnet, og medieforskere har forholdt seg til kritikkformatet i den grad det sier noe om tendenser og prioriteringer innenfor kulturjournalistikken. Innenfor sakprosaforskningen synes imidlertid kritikk av skjønnlitteratur å ha blitt tilsidesatt i en strategisk posisjonering overfor det man oppfatter som en overrepresentasjon av kunstprosa i litteraturoffentligheten. Dette poenget illustreres tydelig i *Norsk litteraturhistorie. Sakprosa fra 1750 til 1995* (1998), der man verken gir noen samlet fremstilling av litteraturkritikken eller behandler den som en egen sjanger. I de tilfellene der bokanmeldelser er omtalt, fungerer de i hovedsak som illustrasjoner av idéhistoriske poenger. I *Norsk litteraturkritikks historie 1870–2010* står den litteraturkritiske praksis som sådan i sentrum, og da skilles det ikke

prinsipielt mellom kritikk av skjønnlitteratur og kritikk av sakprosa. Her er kritikkinstitusjonen det primære undersøkelsesobjektet. Kritikkens historie må skrives frem i dialog med de øvrige historiske feltene, men den må også forstås og fortelles på sine egne premisser.

Fra litteraturhistorie til kritikkhistorie

«Fordi vi har manglet en kritikkhistorie, har et viktig aspekt ved norsk litteraturhistorie ofte falt ut: Samspillet mellom diktning og kritikk, mellom skapende aktivitet og kritisk ettertanke», skriver Sigurd Aa. Aarnes i 1970 i innledningen til antologien *Norsk litteraturkritikk fra Tullin til A.H. Winsnes*, der han også kommer med følgende fagpolitiske hjertesukk: «Av alle forsømte områder i vår litteratur- og idéhistorie er vel dette et av de mest forsømte» (Aarnes 1970: 14). Aarnes' antologi, som skulle være en «hjelpebok» i studiet av norsk litteraturhistorie, var imidlertid bare begynnelsen på en ny kritikkhistorisk interesse som manifesterte seg i en rekke liknende kildesamlinger utover på 1970- og 80-tallet.

I innledningen til *Norsk litteraturkritikk fra Tullin til A.H. Winsnes* legger Sigurd Aa. Aarnes mye av premissene – og programmet – for den kritikkhistoriske forskningen som skyter fart på 1980-tallet. Aarnes skisserer på pedagogisk vis en kritikkhistorie som følger de innarbeidede epokebetegnelsene vi kjenner fra litteraturhistorien: klassisisme, romantikk, poetisk realisme, realisme, nyromantikk og nyrealisme (Aarnes 1970: 14). Samtidig opererer han med noen kritikkhistoriske kategorier som er knyttet til filosofi- og vitenskapshistorien, idet han beskriver en utvikling fra idealistisk kritikk til positivistisk kritikk (og fremhever Kristian Elster d.e. som den første «moderne» kritiker på norsk grunn), etterfulgt av «en bølge av impresjonistisk stemningskritikk på 1890-tallet» (Aarnes 1970: 22). I samband med mellomkrigstidens nyrealisme inntrer en fase med politisert meningskritikk, splittet i en kulturradikal retning og en religiøs-humanistisk fløy. Aarnes' introduksjon er interessant fordi den også reflekterer over selve kritikkbegrepet og anmelderiets forhold til litteraturvitenskapen som akademisk kritikk og til internasjonale teoretiske strømninger. Han konkluderer imidlertid med at «forbausende mye av det nye går oss hus forbi i mellomkrigstiden», med unntak av marxistisk og psykoanalytisk litteraturkritikk (Aarnes 1970: 24).

Samtidig som Aarnes' utgivelse kom ut ved Universitetsforlaget, innledet Gyldendals Studiefakler en serie kritikkantologier: *Norsk litteraturkritikk 1914–1945*, redigert av Knut Imerslund (1970), *Norsk litteraturkritikk 1890–1914* ved Arne Hannevik (1973) og *Norsk litteraturkritikk 1770–1890* ved Tom Christophersen (1974). Universitetsforlaget fulgte så opp med to tekstsamlinger der bidragene var skrevet av kvinner: *Gjennom kvinneøyne. Norske kvinners litteraturkritikk og reaksjon på litteratur ca. 1880–1930* (1980) og *Gjennom kvinneøyne. Norske kvinners litteraturkritikk og reaksjon på litteratur 1930–1980* (1982), begge redigert av Åse Hiorth Lervik. Enkeltkritikere har også fått sine antologier: F.eks. utga Willy Dahl et utvalg av Kristian Elster d.e.s kritikk under tittelen *Fra det moderne gjennombrudds tid* (1981), og Gyldendal utga i 1987, under Irene Engelstads redaksjon, et utvalg av Amalie Skrams litteraturkritikk i den lille boken *Optimistisk Læsemåde* som julegave til sine «forbindelser». Oppblomstringen av kritikkhistoriske utgivelser på 1970- og 80-tallet må ses i forlengelse av ideologikritikkens inntreden i litteraturfaget og en ny oppmerksomhet omkring samfunnskontekst, resepsjonsforhold og lesernes rolle i litteraturhistorien. Som Hiorth Lervik påpekte i forordet til *Gjennom kvinneøyne*, er det en klar sammenheng mellom den generelle interessen for litteraturens samfunnsmessige og historiske funksjon og interessen for litteraturkritikk og vurderingsspørsmål (Lervik 1980: 7). Et underliggende politisk engasjement preger også mange av hovedoppgavene som ble skrevet om litteraturkritikk og litterær resepsjon i denne perioden.

Da det på 1980-tallet ble igangsatt et forskningsprosjekt ved Universitetet i Oslo under Edvard Bey-

ers ledelse, som skulle utarbeide et norsk kritikkhistorieverk i fire bind for perioden 1770–1940, var tanken stadig at en kritikkhistorie «kompletterer den allerede skrevne litteraturhistorien» (Beyer mfl. 1990: 12). Samtidig var man, inspirert av tsjekkisk strukturalisme og tysk resepsjonsestetikk, opptatt av at den kritiske mottakelsen kunne belyse den eksisterende litteraturhistorien på nye måter. To bind av *Norsk litteraturkritikks historie*, redigert av Edvard Beyer, Irene Iversen, Arild Linneberg og Morten Moi, ble utgitt ved inngangen til 1990-tallet. Det første omhandler etableringen av en selvstendig norsk kritikkinstitusjon i tilknytning til en debatterende politisk offentlighet i 1830- og 40-årene, det andre drøfter utviklingen av alternative kritiske praksiser etter 1848 med særlig oppmerksomhet rettet mot det retoriske maskespillet og ansatser til en egen arbeideroffentlighet. I innledningen til første bind ble det varslet at bind III skulle handle om innføringen av et radikalt nytt estetisk normsett som følge av det moderne gjennombruddet samt utdifferensieringen av en egen kvinneoffentlighet i 1880-årene. Bind IV skulle behandle «kritikkinstitusjonens videre differensiering i ulike deloffentligheter» utover på 1900-tallet (Beyer mfl. 1990: 17). Bind III og IV har imidlertid latt vente på seg. Redaksjonen av herværende verk har fått innsyn i Edvard Beyers etterlatte utkast til bind III, og fragmenter av dette er blitt inkludert i vår introduksjon til 1870- og 80-tallskritikken. Men når det gjelder kritikkhistorien fra 1870 og frem til i dag, har man inntil nå vært henvist til enkeltstående artikler, resepsjonskapitler i monografier og korte kontekstualiserende innslag i litteraturhistoriske oversiktsverk.

Det finnes riktignok mer eller mindre sammenhengende kritikkhistoriske fremstillinger utgitt i andre land. Terry Eagletons *The Function of Criticism*, som på drøyt 100 sider gir et makroskopisk overblikk over 200 års utvikling i den (engelske) litterære offentligheten, er allerede nevnt. Men siden angloamerikansk kritikkforskning i stor grad har beskjeftiget seg med «literary criticism» i betydningen poetikk og litteraturteori, har tyske studier, som Peter Uwe Hohendahls *Literaturkritik und Öffentlichkeit* (München 1974) og *Geschichte der deutschen Literaturkritik 1730–1980* (Stuttgart 1985), hatt en mer umiddelbar overføringsverdi til norske forhold. Hohendahl har da også vært mønsterdannende for mye av tidligere nordisk kritikkhistorieforskning. Arild Linneberg supplerte ideologikritisk offentlighetsteori med dekonstruksjonistiske lesemåter i bind II av *Norsk litteraturkritikks historie 1848–1870* (1992). John Chr. Jørgensen valgte å kombinere pressehistorisk kontekstualisering av kritikken med retoriske analyser i sin avhandling *Det danske anmelderis historie. Den litterære anmeldelses opståen og udvikling 1720–1906* (København 1994). I Mats Janssons *Kritisk tidsspegel. Studier i 1940-talets svenska litteraturkritik* (Stockholm 1998) og Tomas Forsers *Kritik av kritiken. 1900-talets svenska litteraturkritik* (Göteborg 2002) tilkommer en sosiologisk feltforståelse (Bourdieu) samtidig som poststrukturalistisk tekstteori (Riffaterre) tilfører de retoriske analysene mer presisjon.

De siste tjue årene har både kritikkinstitusjonen, litteraturfagets teorisituasjon samt metodene for historieskriving endret seg i så stor grad at det nå foreliggende verket om kritikkhistorien etter 1870 ser nokså annerledes ut enn det den forrige redaksjonen så for seg på 1980-tallet. Det at vi her har valgt å følge den kritiske praksis helt frem til vår egen tid, får naturligvis også konsekvenser for det teoretisk-metodiske rammeverket. Når det gjelder f.eks. anmelderiets forhold til audiovisuelle og digitale medier og kritikkens performative aspekter, reises nye problemstillinger som var ukjente i en skriftbasert offentlighet. Vår tids bevissthet omkring medialisering har medført en utvikling av teoretiske perspektiver som aktualiserer kritikkhistorien på nytt.

Historiografiske refleksjoner

Den tsjekkiske strukturalisten Felix Vodička anså bokanmelderiet og kritikken for å være av uvurderlig verdi som kilde til forståelse av litteratur-

historien generelt, og resepsjonshistorien spesielt, fordi den kritiske teksten er en «levning av lesernes aktive og vurderende forhold til verket» (Vodička 1978: 100). Ved å benytte ordet «levning» understrekes det at selv om kritikken har en deskriptiv side som gir grunnlag for å lese tekstene som mer eller mindre troverdige *beretninger* om verkets innhold, form og publiseringskontekst, er kritikerens formulerte vurdering først og fremst *spor* fra den spesifikke utsigelsessituasjonen og et aktuelt normsett. Ut fra bokanmeldelser, brev, debattartikler osv. kan man dermed rekonstruere fortidige epokers litterære normer, men aldri skue normene direkte. Den litteraturkritiske praksis er det beste stedet å starte dersom man vil utlede slike normsett.

Muligheten for å rekonstruere fortidens normer, verdier og forventninger var også bakgrunnen for at Hans-Robert Jauss i 1967 tok til orde for en resepsjonsbasert fornyelse av litteraturhistorieskrivingen. Ved å ta utgangspunkt i publikums reaksjoner og kritikkens dom kunne man bestemme litterære verkers historiske betydning – basert på avstanden mellom forventningshorisont og den estetiske virkning som resepsjonen røpet.

Vår motivering for å skrive kritikkhistorie er beslektet med Jauss' begrunnelse og forsvar for resepsjonshistorien. En av målsettingene med å utarbeide en kritikkhistorie må være å inspirere studenter og forskere til en aktiv og stadig oppdatert resepsjonsforskning. Det vil alltid være behov for å gå tilbake til den første mottakelsen for å korrigere senere litteraturhistoriske fremstillinger. Slik formuleres det i innledningen til Beyers kritikkhistorie: «Ved å ta for oss kritikken, får vi bekreftet det velkjente faktum at verk og forfattere som er blitt ubestridte klassikere, kan få hard medfart i sin egen samtid. Men vi oppdager også at verk og forfattere som litteraturhistorien har hatt lite til overs for, kan ha en høy stjerne i samtidskritikken» (Beyer mfl. 1990: 12). Dette er en viktig legitimering av kritikkhistorien, som også ligger til grunn for foreliggende verk.

Samtidig er det like avgjørende å presisere at *Norsk litteraturkritikks historie 1870–2010* ikke primært, eller ikke bare, kan være en historie om resepsjon av *en rekke verker*. En resepsjonshistorie er stadig en litteraturhistorie. Innledningen til Beyer illustrerer nettopp hvor vanskelig det er å frigjøre seg fra tanken om kritikkhistorien som underordnet litteraturhistorien, og hvor lett det er å ende opp med nye historiske fremstillinger som bekrefter det man allerede vet. Vårt anliggende er at kritikkinstitusjonen er noe mer enn en underinstitusjon av litteraturinstitusjonen. Dette får konsekvenser for stoffutvalg og disposisjon.

I flere tiår har det vært ført en viss kamp mot litteraturhistorieskrivningen, og man har sett den kronologiske tenkemåten og det lange narrativet i forbindelse med ulike ideologiske foretak – særlig de nasjonale ideologier. Skepsisen til de nasjonale fortellingene har også vært en skepsis til formen som sådan: Den sammenhengende fortellingen er forræderisk, den fremstiller litteraturhistorien som en uproblematisk evolusjonær bevegelse fremover og oppover, og den er ikke minst *selektiv*: Bare det som passer i fortellingen om nasjonenes og fellesskapenes vekst, får være med. I kjølvannet av David Perkins' bok med den utfordrende tittelen *Is Literary History Possible?* (1992) har det vært diskutert hvorvidt det i det hele tatt er *mulig* å skrive litteraturhistorie i vår tid. Perkins svarer kontant «nei» på sitt eget spørsmål, men fastholder at det like fullt fortsatt er *nødvendig* å skrive litteraturhistorie.

En slik paradoksal slutning har fremtvunget alternative måter å tenke litteraturhistorie på. *Nordisk kvindelitteraturhistorie* (1993–98) organiserte sitt mangfoldige stoff ut fra sentrale «pejlingspunkter» der det skjedde noe avgjørende nytt, eller man søkte etter «det sted, den energi eller inspiration» som kvinner skrev ut fra. Slik endte man opp med kapitteloverskrifter som «Klostret», «Studerkammeret», «Scenen», «Salongen», «Kroppen» osv. Materialet ble knyttet diskursivt sammen i ulike knutepunkter, eller noder, som det kalles i nyere historiografi. Med utgangspunkt i Ricoeurs og Foucaults kritikk av tradisjonell historieskriving har f.eks. Mario J. Valdés skissert en fremstillingsmodell basert på nettopp temporale, stedlige, institusjonelle og figurative knutepunkter. Man fanger opp his-

torien stykkevis. Med temporale og spatiale noder angir man noen koordinater for litteraturkritikkens spesifikke situering i tid og rom, dvs. dens kontekst. *Temporale* knutepunkter vil da være årstall eller datoer som peker ut avgjørende hendelser og vendepunkter. *Stedlige* knutepunkter vil f.eks. være en by av sentral kulturhistorisk betydning som man kan følge endringer i over tid; her er det fremstillingsmessige fikseringspunktet stedet og ikke tiden. Når man snakker om *institusjonelle* knutepunkter, kan det være akademier, forlagshus, aviser, tidsskrifter eller organisasjoner. *Figurative* noder er slitesterke bilder og begrepsdannelser som har fulgt oss opp gjennom historien, som f.eks. forestillingen om poeten som et nasjonalt ikon (Valdés 2003: 396). Nodeprinsippet for litteraturhistorisk fremstilling er anvendt i flere verk fra senere år, f.eks. i Mario J. Valdés og Djelal Kadir (red.): *Literary Cultures of Latin America* (2004) og i Marcel Cornis-Pope og John Neubauer (red.): *History of the Literary Cultures of East-Central Europe* (2004).

Norsk litteraturkritikks historie 1870–2010 er inspirert av denne måten å skrive historie på. I vår sammenheng er det særlig tidsskrifter og andre publikasjoner som spiller rollen som institusjonelle noder, i tillegg til sentrale organisasjoner som Den norske forfatterforening, NRK og Norsk litteraturkritikerlag. Men også universiteter og skriveskoler har fungert som premissleverandører for en litteraturkritisk praksis. Først og fremst er det likevel de temporale knutepunktene som organiserer stoffet. Vi vil fastholde kronologien som overordnet struktur, men i noen tilfeller forlates denne for å forfølge noen sentrale institusjoner og fenomener på tvers av tid og rom.

Norsk litteraturkritikks historie 1870–2010 har en kronologisk hoveddisposisjon konsentrert omkring sentrale kritikkhistoriske hendelser og problemstillinger. Det empiriske grunnlagsmaterialet – dvs. bokanmeldelser i aviser, tidsskrifter, radio, tv og Internett så vel som debattartikler, manifester, essay og dokumentasjon av organiseringsvirksomhet og liknende – er så omfattende at en samlet fremstilling som dekker eller berører alt, ikke kan være aktuelt. Derfor er det gjort både representative og mer tilfeldige snitt i stoffet, der vi har søkt å gi de gode *eksemplene* en fremskutt plass. Eksemplene er av ulik art. Noen av kapitlene er resepsjonsstudier der det er kritikkens objekttekst, som f.eks. Hamsuns *Sult*, Undsets *Fru Marta Oulie* og Solstads *Spiraler*, som danner navet i fremstillingen. I andre kapitler kan det være spesifikke avisdebatter om kvalitetskriterier som står i sentrum, f.eks. om naturalisme eller modernisme. Verket er således organisert punktuelt snarere enn narrativt.

Eksemplets kraft

Det *eksemplariske* prinsipp er grunnleggende for utformingen av foreliggende historiske fremstilling. Det har vært argumentert for at det kronologiske prinsippet er en yngre struktureringsform tilpasset moderne skriftkultur, mens det eksemplariske og det topografiske oftere blir benyttet i eldre muntlig-retorisk lærdomskultur (Høisæter 2003). Selv om vi i *Norsk litteraturkritikks historie 1870–2010* opererer med et kronologisk hovedprinsipp, anser vi de gode eksemplene for å ha en formidlingskvalitet som det er verdt å ta vare på. Eksemplene stikker seg ut og fester seg i hukommelsen fordi de tydeliggjør historien i form av konkrete bilder, fordi de ofte involverer minneverdige konflikter og dikotomier, og fordi det eksemplariske ved dem innebærer at de fortidige hendelsene løftes til et allment nivå der de indirekte også blir aktualisert i en nåtidig formidlingssituasjon (Høisæter 2003: 27). Vi håper at de eksemplariske punktene som løftes frem i vårt verk – enten de er typiske eller uvanlige, oppløftende eller avskrekkende – ikke bare skal gi et innblikk i fortidens kritikkformer, men at de også kan kaste lys over vår tids kritiske praksis.

Noen av punktnedslagene utgjør sine egne små narrativ innenfor hovedstrukturen, slik som drøftingen av litteraturkritikken ved sensurens grenser på henholdsvis 1880-, 1930- og 1950-tallet. Det samme gjelder serien om debutantresepsjonen til hhv. Sigrid Undset, Cora Sandel og Dag Solstad, samt de tre studiene av resepsjon av oversatt litte-

ratur (Dostojevskij, østasiatisk lyrikk og Allende). De korte kritikerportrettene, som layoutmessig er utskilt fra løpende tekst, er nok en eksempeltype, som er inkludert for å understreke hvordan kritikkhistorien drives av sterke enkeltaktører.

Vårt opprinnelige materialtilfang omfatter en overveldende mengde litteraturkritiske tekster og publikasjoner, ulike grupper av skribenter, en endeløs rekke litteraturkritiske kvalitetsvurderinger, osv. Eksempelmaterialet som er vektlagt her, består av fremtredende, velkjente og innflytelsesrike kritikere, men også av mer obskure skikkelser og middelmådige eller bent ut sagt udugelige smaksdommere. Våre punktnedslag har det til felles at de er ment å belyse den aktuelle litteraturkritiske praksis i sin synkrone og diakrone sammenheng. Casestudiene tjener fremstillingen i den grad de illustrerer kritikkens skiftende historiske funksjon, og i den grad de reflekterer en gitt forståelse av kritikken som begrep og som praksis.

Kritikkhistoriens dypstruktur: de fire akser

For å unngå den totale empirisme er det hensiktsmessig å peke ut noen underliggende hovedstrukturer i den store stoffmengden. Vi har på et teoretisk nivå valgt å lese litteraturkritikken ut fra fire delvis kryssende perspektiver: et *normativt*, et *retorisk*, et *mediehistorisk* og et *institusjonelt*. I den følgende fremstillingen finnes disse perspektivene i skiftende grad integrert i analysene av de kritikkhistoriske enkeltbegivenhetene. Vi har i tillegg viet plass til noen tematisk overordnede kapitler, der kritikkhistorien fra 1870 og frem til i dag blir forsøkt lest som sammenhengende utviklingslinjer. Disse er markert med grå bakgrunn i innholdsfortegnelse og brødtekst. Metoden har altså bestått i at vi har skannet de siste 140 års kritikkhistorie fra ulike vinkler for å fange opp flere aspekter av litteraturkritikkens særegenheter.

1. En historie om normer og dommer

De aller fleste former for kritikk og anmelderi innebærer kvalitetsvurdering og estetisk domfellelse. Men på hvilket grunnlag feller kritikerne sine dommer? Gjennom litteraturkritikkens historie har kvalitetskriterier og anvendelsen av slike vært diskutert og debattert på alle mulige måter. Ulike forståelser av kvalitet i litteratur og kunst kan analyseres både historisk og sosiologisk, som kulturelle norm- og verdisett, for eksempel i tråd med Bourdieu-inspirerte teorier om sosiale diskurser. De kan også diskuteres filosofisk, som en del av den litterære estetikken fra Platon og frem til vår egen samtids relasjonelle estetikk.

Innenfor det *normative* perspektivet legger kritikkhistorieverket opp til å belyse den kritiske praksis som verdisetting og kvalitetsbedømmelse. Innenfor dette perspektivet drøftes hvilken betydning kritikken har som kanoniseringsinstans, og hvordan kvalitetskriterier har endret seg eller vært konstante gjennom perioden. Normsettene som er operative i litteraturkritikken, kan ofte settes i forbindelse med ulike politiske, ideologiske eller religiøse verdisett. Slik kan vi se konservative anmeldere fordømme litterære krenkelser av bluferdigheten på 1880-tallet, eller kritikere i arbeiderpressen nedsable borgerlige synspunkter i mellomkrigsårene. Men like ofte er slike normer vanskeligere å knytte entydig til spesifikke verdier hos kritikeren, de kan gjerne også være ubevisste eller bare delvis bevisste. Denne problemstillingen blir tydeligere etter hvert som vi nærmer oss midten av det tjuende århundret, og det blir – med teoretisk ryggdekning fra den angloamerikanske nykritikken – vanligere å tenke at litterær kvalitet hviler i det litterære verket alene.

De mange – ofte utmattende! – diskusjonene av kvalitet og litterær verdi vi støter på i kritikkhistorien, og de ulike kriteriene som eksplisitt eller implisitt kommer til anvendelse når det debatteres over litterær kvalitet og smak, er avgjørende for å forstå kritikken. Kvalitetsbegrepet er historisk situert, og historisk foranderlig, og i like stor grad som man kan si at kritikkpraksisen er styrt av

noen foreliggende kvalitetskriterier, kan man si at kritikkpraksisen også styrer og former kriteriene. Kritikkhistoriens talløse smaksdommer, både de vi i ettertiden vil se på som «riktige», og de som i dag fremstår som «gale», er avtrykk av ulike normsett, men de er også med på å omforme slike normer, eller å forme nye. Ikke minst er selve uenighetene omkring bruken av kriterier og referanser til kvalitet som en kanonisk institusjon en viktig del av kritikken, uavhengig av hvilke verdisystemer den måtte tilhøre.

2. Kritikkens retorikk

Kritikkens *retoriske* aspekt kommer til syne både der en dreven essayist utfolder sin stilistiske virtuositet, og der en matlei bokanmelder kjører seg fast i tilbakevendende klisjeer. I dette verket ønsker vi også å belyse hvilke diskursive utvekslinger som foregår på et overordnet nivå mellom litteraturens felt og øvrige samfunnsområder, som f.eks. juss, økonomi og naturvitenskap. For eksempel er det tydelig at 1870-tallets litteraturkritikk er sterkt påvirket av hegeliansk historiefilosofi, samtidig som kritikere låner metaforer fra mer eksakte vitenskaper som fysikk og medisin. Amalie Skram skriver blant annet om hvordan Ibsen i *Gengangere* «afdækker Kræftskader» i samfunnet, og hun forsvarer hans kompromissløse sannhetssøken som et stykke grundig og systematisk forskningsarbeid (Dagbladet, 27. april 1882). Den retoriske overbevisningskraften i Skrams forsvar av Ibsen hviler delvis på en naturvitenskapelig diskurs.

Den kritiske praksis kan anvendes som historisk kilde bare i den grad vi respekterer den enkelte publikasjonens særegne utsigelsessituasjon. Derfor er det nødvendig med retoriske lesninger av enkelttekster i deres aktuelle publisistiske kontekst. I den forstand viderefører vi delvis den nærlesningsstrategi som Linneberg utfoldet i bind II av *Norsk litteraturkritikks historie*, der han med henvisning til Paul de Mans *Blindness & Insight* (1983) fastholdt at kritiske tekster må leses med den samme årvåkenhet som vi viser overfor skjønnlitterære tekster. Det handler blant annet om å være oppmerksom på hvordan kritikkteksten overtar retoriske figurer fra objektteksten, slik Michael Riffaterre har påpekt i sin analyse av litteraturkritikkens diskurs som grunnleggende parafrastisk og parasittær: Kritikken låner sine metaforer og argumentasjonsmønstre fra det verk som vurderes. Slik blir «objektteksten generative kapacitet» eksemplifisert gjennom kritikktekstens imitasjon «hvorved kritikken kommer til at konkurrere med en kreativ skrift-praksis» (Riffaterre 1994: 110). Denne forestillingen om retorisk smitte fra objekttekst til kritikktekst fanger imidlertid inn bare ett aspekt ved kritikkens retorikk. Vi vil også vektlegge at sterk litteraturkritikk har en markert egenidentitet som verdidom og språkhandling. Den konseptuelle og performative vending innenfor kunstfagene ved siste årtusenskifte har åpnet blikket for å betrakte også kritikk som performativ handling. Den generelle kulturteoretiske vendingen i interesse fra tekst til handling får betydning for hvordan vi leser kritikken retorisk. Det følger av det retoriske perspektivet at vi i dette verket vil være rause med sitatene. Effektfulle metaforer og paradokser lar seg ikke så godt gjenfortelle uten at vesentlige poenger glipper; de må oppleves i sin virkemåte.

John Chr. Jørgensen foretrekker å snakke om «anmeldelsens stilistikk» fremfor «anmeldelsens retorikk», fordi han mener det siste overbetoner det strategiske momentet i kritikken (Jørgensen 1999: 21). Her velger vi likevel å benytte «retorikk» fordi dette begrepet også omfatter kritikkens sjangre. Det er viktig å minne om at kritikken inngår i et sjangersystem og en tekstkultur med innarbeidede mønstre for tenkning, samtale og intervensjon i offentligheten. Bokanmeldelsen er en sjanger som både stadfestes og redefineres for hver gang den anvendes. Slik går anmeldelsen i dialog med både historien og sin egen samtid. Den amerikanske retorikkprofessoren Carolyn Miller har i flere sammenhenger understreket at retorikk handler om å opptre som aktør innenfor sosiale fellesskap. Hun beskriver retoriske fellesskap som *virtuelle fellesskap*: De er verken faktiske, relasjonelle fellesskap der vi omgås

direkte, fysisk og sosialt med hverandre, eller taksonomiske fellesskap, det vil si statistiske grupper av typen «kvinner 36–45 år», «innvandrere», «Oslo-borgere» osv. Retoriske fellesskap er imaginære fellesskap som skiller seg fra både de rent materielle og de demografiske ved at de tilbyr samhandling som både likner og kan frisettes fra faktiske sosiale relasjoner. Sjangrene er viktige konstituenter for retoriske fellesskap, og de eksisterer til dels som minner i språkbrukeres bevissthet og til dels som faktiske, verbale realiseringer (Miller 1994: 73). Gjennom praktisering av sjangre – ved å skrive anmeldelser, kronikker og kulturkommentarer – er vi med på å opprettholde og nyskape retorikkens fellesskap (Furuseth 2008). Samtidig skal vi ikke glemme at den norske kritiske offentligheten er liten, organisert omkring noen relativt få tidsskrifter og aviser. Det innebærer at vi må ta høyde for at kritikere også utvikler sine diskursive strategier med henblikk på de faktiske fysiske fellesskap og avgrensede vennenettverk de er en del av.

3. Kritikkhistorie som mediehistorie

Når vi anlegger et *mediehistorisk* perspektiv på kritikkhistorien, er det for å vise hvordan kritikken har tilpasset seg endrede medieteknologiske forutsetninger ved å finne nye formater og publiseringsformer. Utviklingen i elektroniske og digitale medier har til en viss grad gjort boken til et fremmedartet og eksotisk medium, hvilket de senere årene har ført til økt interesse for bokhistorie og publikasjoners bibliografiske koder. Et slikt mediehistorisk perspektiv på boken spiller over på kritikkforskningen i den forstand at vi i dette verket vil vise en særlig årvåkenhet for kritikkens materielle fremtoning, det være seg visuelt eller lydlig.

Flere kritikkforskere har understreket at bokanmelderiet er et journalistisk format (jf. John Chr. Jørgensen og Per Rydén). Etter hvert som journalistikken profesjonaliseres mot slutten av 1800-tallet, oppvurderes også anmelderiets status i manges bevissthet. Det er ingen tvil om at 1900-tallets litteraturkritikk fremtvinger en større bevissthet om den journalistiske konteksten. Men vi har likevel ikke ønsket å avgrense det mediespesifikke perspektivet slik Jørgensen har gjort i *Det danske anmelderis historie*, som er «primært et stykke genrehistorie» (Jørgensen 1994b: 13). I en kommentar til Per Rydéns bok om Oscar Levertin betoner Liv Bliksrud skillet mellom pressehistorie og kritikkhistorie, der hun kritiserer det første perspektivet for å være for lite kontekstualiserende (Bliksrud 1978: 309). Ved å betone at kritikkfeltet omfatter mer enn avisenes bokanmelderi, har norsk kritikkforskning skilt seg noe ut fra de øvrige skandinaviske landene.

4. Litteraturkritikk som institusjon

Bokanmelderiet inngår i både pressens, litteraturens og litteraturvitenskapens historie. Men litteraturkritikken utgjør også et kulturelt apparat i seg selv. Når vi i dette verket utforsker kritikkens institusjonelle side, handler det i første rekke om å identifisere nettopp det som karakteriserer litteraturkritikken som et *relativt autonomt* område av kulturen. I en tidlig skisse til en modell for litteraturkritikkens historie spesifiserte Arild Linneberg hva som særmerker den litteraturkritiske institusjon sammenliknet med den litterære institusjon. På et overordnet nivå er begge relativt selvstendige sosiale systemer av produksjon, distribusjon og konsumpsjon, men de ulike leddene i kretsløpet materialiserer seg på forskjellig vis: Mens forfatterens produksjonssammenheng er forlaget, er kritikerens produksjonssammenheng avisen, tidsskriftet eller et annet medium. Kritikkens publikum er heller ikke nødvendigvis sammenfallende med det litteraturlesende publikum: «Et primærpublikum for kritikken er vel forfatterne sjøl, forlagskonsulentene, forlagene, kanskje bokhandlerne» (Linneberg 1982: 18).

I kritikkinstitusjonen utfolder altså tekstproduksjonen seg delvis ved siden av bokens kretsløp. Det gjør litteraturkritikken til en relativt selvstendig virksomhet, samtidig som bokanmelderiet utgjør en viktig kontaktflate mellom litteraturfeltet og medieoffentligheten. Derfor kan man ikke studere kritikkinstitusjonen uten også å reflektere over

den aktuelle mediesituasjonen og hvordan kritikken forholder seg til den generelle litteraturhistorien.

Vi vil i et eget kapittel komme tilbake til ulike modeller for hvordan man kan forstå kritikken som institusjon og felt. Man må være seg bevisst at termer som «institusjon», «offentlighet», «felt», «system», «praksis», «apparat» osv. i seg selv påvirker hvordan vi betrakter litteraturkritikken som fenomen. De teoretiske modellene er ikke uskyldige. Inntil videre vil vi nøye oss med å slå fast at det å utforske litteraturkritikkens institusjonelle aspekter handler om å ha blikket rettet mot de avhengighetsforhold som eksisterer mellom kritikkens materielle og samfunnsmessige rammebetingelser på den ene siden, og de ideologiske og estetiske normene og verdikampene på den andre.

Sissel Furuseth og Eirik Vassenden

1870–1890: POLITISERING AV ESTETIKKEN

Med etableringen av flere liberale aviser på slutten av 1860-tallet oppsto det en ny dynamikk i den norske politiske og litterære offentligheten som skulle få varig kritikkhistorisk betydning. Nyetableringene innebar endringer både i litteraturkritikkens materielle rammevilkår og i det estetiske normsettet kritikerne kunne operere ut fra. Med aviser som Dagbladet, Verdens Gang og Bergens Tidende på den ene siden og Morgenbladet og Aftenposten på den andre utvikler det seg utover i 1870-årene en tydeligere politisk og ideologisk polarisering av avisoffentligheten enn man hadde hatt de to foregående tiårene. Fordi skjønnlitteraturen, og særlig Ibsens og Bjørnsons dramatikk, var velegnet til å gestalte og anskueliggjøre radikale ideer for et voksende publikum, kom litteratur- og teaterkritikken til å spille en avgjørende rolle i den ideologiske maktkampen mellom liberale og konservative frem mot innføringen av parlamentarismen i 1884. Litteraturkritikken i 1870- og 80-årene var i stor grad en meningskritikk tett forbundet med politiske interesser. Embetsmannsstatens idealistiske og religiøst fargede forsoningsestetikk ble utfordret av en vitenskapsfundert realisme og naturalisme som hadde som sin primære oppgave å forstå og forklare samfunnet slik det faktisk var, for derigjennom å bidra til modernisering av sentrale samfunnsinstitusjoner.

Det var imidlertid ikke slik at i det samme øyeblikk de liberale avisene gjorde sitt inntog, ble litteraturkritikken dominert av rasende opprør mot kirken, monarkiet, skolesystemet og ekteskapsinstitusjonen. De fleste liberale bokanmeldere var moderate, avventende og litt engstelige tilhengere av nye ideer. Selv fremskrittsvennlige skribenter som Kristian Elster d.e., Arne Garborg, Mathilde Schjøtt og Erik Vullum var lenge skeptiske til flere av Georg Brandes' frisinnede holdninger, og det tok tid før kulturradikale vurderinger gjorde seg gjeldende i kritikken. Dagbladet var også til å begynne med en liten og fattig avis med små ressurser. Gjennomslagskraften var derfor begrenset. Men utviklingen i pressen omkring 1870 la et nytt grunnlag for en mer radikal kritikk; man fikk et bredere spekter av estetisk-ideologiske vurderinger og en gradvis endring i estetisk normsett. Realismen, som først var et anliggende for den litterære avantgarden, fikk etter hvert større allment gjennomslag. Idealistisk diktning sto riktignok fortsatt sterkt i mange kretser i 1870- og 80-årene, men med opprettelsen av partiet Venstre (og Høyre) i 1884 blir venstresidens normer knesatt for en betydelig samfunnsgruppe. Som Irene Iversen har beskrevet det: «Fra midten av åttiåra hadde seieren for det politiske venstre bidratt til også å gi det litterære venstre legitimitet» (Iversen 1983: 24). Det var særlig innenfor venstremiljøet at en gruppe slagferdige kvinnelige kritikere begynte å markere seg. Men det tok ikke lang tid før sedelighetsdebatt, språkstrid og unionsstrid førte til splittelser også blant de venstreorienterte kritiker-

Erik Vullum (f. 1850 i Lund, Rogaland, d. 1916 på Lillehammer) vokste opp med sin mor Ingeborg Krogness i hennes kjøpmannsfamilie i Trondheim etter at faren, sogneprest Olaus Vullum, døde da gutten var knappe to år gammel. I 1869 tok Erik Vullum examen artium ved Aars og Voss' real- og latinskole i Christiania. Deretter ble han raskt en dreven journalist og kritiker, senere venstrepolitiker og forfatter. Han skrev litteraturkritikk for Dagbladet, *Nyt Tidsskrift* og Verdens Gang.

Høsten 1869 fikk Vullum sine første artikler på trykk i det nystiftede Dagbladet, der han til å begynne med var H.E. Berners eneste journalist (Høyer 1993: 14). Etter en tid ved Sagatun folkehøyskole ved Hamar dro Vullum i 1871 til Skovgaard Højskole i Danmark, som var drevet av litteraturhistoriker Gotfred Rode og hans kone Margrethe. Hun skulle åtte år senere bli Margrete Vullum og selv en viktig kritiker. I 1870-årene oppholdt Erik Vullum seg lange perioder på reise i Europa, dels som korrespondent i Paris. Tilbake i Christiania ble han en sentral skikkelse i Sars-kretsen, og i 1879 var han formann i Det norske Studentersamfund. Vullum var kjent som en formidabel taler, og som «ung var han den vakreste mand i landet», ifølge Nils Collett Vogt (1922: 73). Etter påtrykk fra Bjørnson ble han i 1880 ansvarlig redaktør for Dagbladet. Vullum viste seg imidlertid å være en langt dårligere administrator enn skribent, og etter bare ni måneder måtte han gå av. Dermed kunne Vullum konsentrere seg om det han mestret aller best: formidle politisk tenkning og litteratur gjennom tale og skrift.

Erik Vullum var en sterkt samfunnsbevisst kritiker som vurderte verkene etter i hvor stor grad de realiserte moderne fremskrittsideer. Han var først influert av grundtvigianismen, men ble på sin utenlandsreise inspirert av Auguste Comtes positivisme. Da han i 1874 kom tilbake til Dagbladet, skrev han oversiktsartikler om bl.a. «Literatur og Bogindustri» (19. desember 1874), «Et Synspunkt for vor literære Stilling» (9. og 12. oktober 1875) og «Norge i dets literære Forbindelser med Danmark» (30. oktober 1875). Hans anmeldelse av Bjørnsons *Redaktøren* (14. mars 1875) er et tydelig uttrykk for den politiske idealismen som var karakteristisk for den kommende venstremannen Vullum. Han krever plass for politikken i diktningen, men gjør det ikke i realismens navn. Han viser til politikkens ideelle side og dermed dens poetiske potensial.

Realismekravet blir tydeligere mot slutten av 1870-årene. I anmeldelsen av Ibsen *Et Dukkehjem* (Dagbladet, 13. desember 1879) stiller Vullum seg kritisk til sluttscenen, der han mener den filosofisk anlagte dikteren i for stor grad forkynner sine egne tanker i stedet for å formidle smerten hos to mennesker som bryter et langt samliv: «Man taber i Bruddets Øjeblik ligesom noget menneskeligt baade hos Helmer og Nora; de omskabes til Repræsentanter.» Vullum er en kritiker som – i likhet med Brandes og Garborg – plasserer seg i øyenhøyde med Ibsen og stiller krav til ham både estetisk og politisk-filosofisk. Men han er overveiende begeistret for stykkets sceniske kvaliteter, og takket være Ibsens og Bjørnsons siste samfunnsdramaer er «Vor Poesi» blitt «banebrydende og reformatorisk».

Et verk som ga partibyggeren Erik Vullum atskillig å reflektere over, var Ibsens *En Folkefiende*. I en dobbeltartikkel i Dagbladet 30. november og 1. desember 1882 skriver han til dels selvironisk på vegne av dem som i Ibsens stykke kalles den «forbandede, kompakte, liberale Majoritet». Vullum lar seg ikke vippe av pinnen, men blir med på Ibsens lek og spekulerer i hva han selv ville ha gjort dersom han hadde vært til stede ved folkemøtet i skipskaptein Horsters gamle sal. Da skulle han ikke bare forsvart «den prægtige Doktor Stockmann mod den fine og simple Pøbels Overlast», han ville samtidig ha gjort doktoren «opmærksom paa, at han var en altfor sandhedskjærlig Mand til at blive siddende i en saadan Fordom som at tro, at det var en Forpost at opretholde den ubegrænsede Individualitetslære». Den politiske tenkeren Vullum godtar ikke budskapet om individets ubetingede rett, og drøfter inngående nettopp forholdet mellom individ og samfunn i Ibsens stykke. Mennesket er «et socialt Dyr», understreker han; doktor Stockmann må derfor få beskjed om at det «alene er ved Samfundet, ved de gjennem Samfundet udviklede tidli-

gere Slægter, at Mennesket adskiller sig fra Dyret».

Vullum er grunnleggende uenig i Ibsens politiske filosofi, slik han oppfatter den formidlet via doktor Stockmann. Ikke desto mindre er anmeldelsen skrevet med avvæpnende humor og vidd. Vullum har en egen evne til å formidle store tanker gjennom friske analogier – av typen «Sandheden har ikke Særejets, men Samejets Glæde» – og utvikler Ibsens metaforer videre: «hvad gavnede det Forposten at ligge ude paa de udsatte Punkter, at Fryse om Natten og sulte om Dagen, hvis der ikke havde den inderlige Overbevisning om, at Hæren – Flertallet – vilde komme efter.» Vullums begavelse som taler er tydelig reflektert i hans skrift, som har en frisk og velopplagt muntlighet over seg.

I 1883 forlot Erik Vullum Dagbladet i protest mot avisens harde linje i riksrettssaken og gikk over til Ola Thommessens Verdens Gang, der han fikk et bittelite kontor. På grunn av alkoholisme fikk Vullum stadig færre oppdrag. Få faste inntekter førte til at ekteparet Erik og Margrete Vullum flyttet mye rundt både i Norge og resten av Europa. I 1912 slo de seg ned på Lillehammer. Erik Vullum var statsstipendiat fra 1914 og frem til sin død i 1916.

S.F. og E.B.



ERIK VULLUM. Fotograf: ukjent, Nasjonalbiblioteket.

ne. Perioden etterlot dermed et fargerikt materiale til utforskning for senere kritikkhistorikere. Ulike interessemotsetninger, både på høyre- og venstresiden, manifesterte seg i opprettelsen av nye aviser og tidsskrifter. Slik utviklet det seg i 1870- og 80-årene en mangfoldig nasjonal publiseringskultur, som har vært med på å definere landets litteraturkritiske ordskifte frem til vår tid.

Fellesnordisk kritikkoffentlighet

Den litteraturkritiske offentligheten i 1870- og 80-årene var ennå i stor grad fellesnordisk. Det kom blant annet av at de viktigste norske forfatterne hadde sett seg nødt til å velge danske forleggere. På grunn av en svak og dårlig utviklet forlagsvirksomhet i Norge hadde Bjørnson, Ibsen og Lie gått over til danske Gyldendal i henholdsvis 1860, 1865 og 1870. Der fikk de profesjonell behandling, skikkelig betalt og god distribuering av sine bøker. Også Kielland valgte Gyldendal i København da han debuterte i 1879; dermed var alle disse forfatterne danske med hensyn til forlagstilknytning og skribentrettigheter. De første anmeldelsene av deres bøker kom også først i danske aviser, dernest fulgte norske og svenske. Det hendte dessuten ofte at danske, til dels også svenske, kritikeres anmeldelser av norske bøker ble gjenopptrykt i norske aviser.

Av danske kritikere som skrev om norsk litteratur, sto to i en særstilling: Clemens Petersen og Georg Brandes. Clemens Petersen var den betydeligste danske kritikeren fra slutten av 1850- til slutten av 1860-årene (Rubow 1921: 233). I København-avisen Fædrelandet anmeldte han nesten alle Bjørnsons bøker fra *Synnøve Solbakken* til *Fiskerjenten*, Ibsens fra *Kongs-emnerne* til *Peer Gynt*, og enkeltverk av Andreas Munch, Camilla Collett, Johan Sebastian Welhaven, Magdalene Thoresen og Aasmund Olavsson Vinje. Han vurderte estetisk, ikke minst dramaturgisk, men opponerte også mot den sterkt estetiserende Heiberg-tradisjonen i dansk kritikk, og la stor vekt på innholdsmessige, især etiske kvaliteter. Særlig høyt satte han Bjørnsons diktning, og hans anmeldelse av *Synnøve Solbakken*, som ble gjengitt i Morgenbladet tre uker etter Monrads heller kjølige redaksjonelle kommentar (se Tvinnereim 1970), bidro trolig til at Bjørnsons debutbok slo så raskt igjennom både i Danmark og Norge (Beyer upubl.: 7). I mars 1869 måtte Petersen plutselig forlate Danmark etter en homoseksuell skandale og oppholdt seg i USA frem til 1904. Hans aktive litteraturkritiske virke i skandinavisk presse strekker seg altså ikke inn i vår periode, men hans begeistring for Bjørnsons idealistiske realisme satte sitt preg på vurderingsparadigmet også det følgende tiåret.

Georg Brandes anmeldte i 1867 både Ibsens *Kjærlighedens Komedie*, *Peer Gynt* (opptrykt i Hageberg 1967: 50–53) og Bjørnsons *Maria Stuart i Skotland*, det siste omtalt med stor begeistring. I tiden som fulgte, skrev han ofte om norske bøker i dansk presse. Han sto i personlig kontakt med flere ledende norske forfattere, og i det nordiske tidsskriftet *Det nittende Aarhundrede* (1874–77), som han redigerte sammen med broren Edvard, var norsk litteratur hyppig omtalt. I årene 1878–80, da han bodde i Tyskland, var Dagbladet i Kristiania hans eneste faste forum i Norden. Som radikal fritenker var Georg Brandes i slutten av 1870-årene utelukket fra dansk presse, men i den norske frisinnede avisen fikk han komme til orde. Det var også Dagbladets egen journalist Frederik Bætzmann som inviterte Brandes til Christiania i 1876 for å holde forelesninger ved universitetet. Da Det akademiske kollegium nektet Brandes adgang, forsvarte avisen den danske litteraturkritikeren mot protester fra det politiske og kulturelle etablissementet i Norge (Sørensen 1993: 180). Dagbladets kulturprofil omkring 1880 var i høy grad preget av litteraturanmeldelser og litterær debatt.

Den norske tilknytningen til danske forlag førte til at norske aviser ikke bare fikk tilsendt anmeldereksemplarer av norsk, men også av dansk og dansk oversatt skjønnlitteratur, og at norske kritikere oftere skrev om denne litteraturen. I noen grad ble også svensk presse trukket inn i dette samspillet.